

STAROČÍNSKE KONFUCIÁNSKE FILOZOFICKÉ TEXTY OBDOBIA „BOJUJÚCICH ŠTÁTOV“ A ICH LITERÁRNY PREKLAD

MARINA ČARNOGURSKÁ, Kabinet orientalistiky SAV, Bratislava

Keď pred viac ako sto rokmi napísal G. W. Hegel svoje *Dejiny filozofie*, v kapitole o čínskej filozofii vyslovil dosť osobitý a zaujímavý názor: „Číňania a Indovia sú preslávení svojim vzdelaním, ale táto sláva sa hodne zmenšila v dôsledku lepšieho poznania... a pre Konfuciovu slávu by bolo bývalo lepšie, keby jeho dielo nebolo preložené!“ Hoci od čias Hegelových vzniklo už mnoho nových, sinologicky prepracovanejších západných prekladov staročínskych konfuciánskych textov, keď som pred dávnymi rokmi po prvý raz siahla po prekladoch diel klasických čínskych konfuciánskych filozofov, mala som akýsi podobný pocit sklamaní. O tých svojich prvých dojmoch z prekladov diel konfuciánskych filozofov som potom neraz ako študentka rozmýšľala, keď sme na seminároch literárnej čínštiny čítali staročínske konfuciánske texty v origináli; aké odlišné, hlboké zážitky originál vyvolával! Na rozdiel od väčšiny západných filozofických diel, staroveké konfuciánske texty v origináli poskytujú čitateľovi okrem hĺbky svojich myšlienok aj veľký estetický a umelecký zážitok. V tomto im môžu zo západnej filozofie konkurovať vari len texty Platóna a Nietzscheho. Prečo však tento nádherný estetický zážitok neposkytujú čitateľovi aj preklady staročínskych konfuciánskych textov? Vyvoláva ho vari len grafická podoba čínskych znakov, ktorú preklad, napísaný latinkou, pochopiteľne, nemôže pretlmočiť? Alebo je to chyba prekladateľa a jeho necitlivosť voči zvláštnej forme literárnej štruktúry originálu, ktorú západný prekladateľ v preklade tradične ignoruje? Spočiatku som hľadala príčinu v prvom dôvode, no neskôr, keď som sa zahĺbila do práce na slovenskom preklade klasických čínskych konfuciánskych textov, pochopila som, že príčina môže byť najmä v tom druhom dôvode.

Staročínske filozofické texty sú až na malé výnimky, ako je napr. Lao-c'ov *Tao te t'ing*, všeobecne považované za diela, písané v próze. Úmerne k tomu sú tieto texty, a to v celosvetovom meradle, prekladané formou tradičnej prózy, do ktorej prekladateľ pretlmočí základný lexikálny obsah ich myšlienok, no bez akéhokoľvek osobitého štylistického a literárneho stvárňovania. Anglický sinológ Legge prekladá napr. trinásty zlomok z prvej kapitoly Konfuciovej knihy *Lun jü* takto:

The philosopher Ju said, „When agreements are made according to what is right, what is spoken can be made good. When respect is shown according to what is proper, one keeps far from shame

and disgrace. When the parties upon whom a man leans are proper persons to be intimate with, he can make them his guides and masters."

Rovnako znie tento úryvok aj v novšom preklade amerického sinológa J. R. Warea:

Yu Jo has also said, „If the maintenance of reliability does not violate justice, any promise made may be kept. If the humility that is shown does not violate the rites, there will be no shame or dishonor involved. If the reliance that is placed does not violate the interest of the family, it may be honored."

A teraz sa pozrime na tento úryvok v origináli:

有子曰

信近於義言可復也

藝近於禮達恥辱也

因不失其親亦可宗也

Jou—c' jüe:

Sin t'in jü i, jen ge fu jie,

kung t'in jü li, jüan čch' žu jie,

Jin pu š' čchi čchin, i ge cung jie.

Hneď na prvý pohľad vidíme, že tento úryvok má formu viazanej reči, ktorá má pomerne pravidelný rytmus, deliaci jednotlivé myšlienky na štvorslabičné stopy, ktoré sa dokonca rýmujú, a to akýmsi dvojitém rýmom iníciaľných i finálnych slabík jednotlivých stôp. Nič z tejto zvláštnej literárnej formy originálu anglické preklady nepretlmočili.

Iný úryvok z tých istých Konfuciových *Rozhovorov a výrokov* uveďme ako ďalší z mnohých príkladov podobnej viazanej reči:

子曰

人而不仁如禮何

人而不仁如樂何

C' jüe:

Žen er pu žen, žu li che?

Žen er pu žen, žu jüe che?

V tomto prípade sa striedajú dve štvorslabičné stopy s dvomi trojslabičnými, pričom štvorslabičné stopy sú opakovaním jednej a tej istej skupiny slabík, trojslabičné stopy majú v druhej slabike fonetickú obmenu. Z literárneho hľadiska pôsobí táto pasáž veľmi zvukomalebne a esteticky funkčne. Do anglického prekladu sa však z tejto jemnej stylistickej štruktúry citovaného úryvku dostalo veľmi málo:

If one is not Man-at-his-best, what is the use of knowing the rites?

What is the use of knowing about music?

Už aj tieto dve ukážky z knihy *Lun jü* (u Mencia a Sün-c'a je táto zvláštna stylistická štruktúra textu ešte výraznejšia!) nám dávajú tušiť potrebu nového, netradičného prístupu prekladateľa k textom staročínskych konfuciánskych diel.

Skôr, než odpoviem na otázku, v čom by mala táto netradičnosť literárneho filozofického prekladu staročínskych konfuciánskych textov spočívať, chcela by som objasniť predstavu o tom, z čoho pramení zvláštnosť literárnej formy staročínskych konfuciánskych textov.

Reč staročínskych filozofických textov je rytmizovanou viazanou rečou, ktorá má isté nepravidelnosti: sú tu variácie rozličných stôp, rozličného rytmu, niekedy náhle prechádza do pasáže nerytmizovanej reči, ktorá inde, akoby celkom náhodne, často uprostred vety, dostáva opäť rytmus, rým i viazaný počet slabík. Je to akási zvláštna kombinácia básne a prózy, viazanej a neviazanej reči, ktorá spoločne vytvára skladbu s logickými stylistickými zákonmi svojej literárnej stavby.

Táto zvláštna literárna forma staročínskych konfuciánskych textov nie je však len plodom literárnych schopností jej autorov, je podmienená i samým charakterom klasickej čínštiny. Pokúsim sa preto aspoň v hrubých črtách analyzovať základné zvláštnosti klasickej literárnej čínštiny.

Klasická čínština je v podstate jazykom jednoslabičných slov, čiže zhruba v nej platí pravidlo: čo slabika, to slovo-znak. A toto slovo-slabiku tvorí niekedy iba jedna hláska. Tento jazyk jednoslabičných slov môže byť ideálnym jazykom pri tvorbe verša a pri viazaní reči do stôp, pretože už sama skutočnosť jednoslabičných slov priamo zvädza k rytmizácii literárnej filozofickej výpovede. Autor staročínskeho textu teda nepozná ani problém: vtesnať viacslabičné slovo do stopy.

Klasická literárna čínština je jazykom tónovým; to znamená, že tóny sú v nej nositeľmi lexikálnych významov slov. Tá istá hláska či skupina hlások vo funkcii slova-slabiky zmenou svojho tónu mení i svoj lexikálny význam, pričom jej fonetická podoba zostáva rovnaká. Táto skutočnosť podmieňuje v literárnej čínštine množstvo homonymne znejúcich slov. Text v literárnej čínštine nielenže nadobúda zásluhou tónov určitú zvukomalebnosť, ale množstvo homonymne znejúcich slov dodáva textu ilúziu rýmov. Rýmujú sa tu často nielen finálne, ale aj iniciálne slabiky, ba niekedy i slabiky uprostred stôp.

Tretou zvláštnosťou literárnej čínštiny je jej systém interpunkčných partikúl. Pretože literárna čínština nepozná náš systém interpunkčných znamienok, vyjadruje interpunkciu, len keď ju chce zdôrazniť, a to systémom partikúl. Tieto interpunkčné partikule sú v skutočnosti normálnymi slovami-slabikami, ktoré v tomto svojom postavení strácajú lexikálny význam a nadobúdajú čisto interpunkčné významy. Z fonetického hľadiska tým ale nestrácajú vo vete plnohodnotné postavenie slabiky — znaku; môžu teda tvoriť rým, môžu dopĺňať počet slabík-znakov v stope, ba môžu dokonca nezrýmovaný text zrýmovať, a to tak, že sa napríklad ako interpunkčná partikula vo funkcii čiarky či bodky postavia v priradovacích vetných konštrukciách za každú priradenú vetu a rýmujú sa potom samy so sebou. Príkladom takéhoto využitia interpunkčnej partikuly pri tvorbe rýmu je napríklad aj pasáž z prvej kapitoly Sün-c'ových esejí:

使目非是無欲見也

使耳非是無欲聞也

使口非是無欲言也

使心非是無欲慮也

š' mu fej š' wu jü tien jie,
 š' er fej š' wu jü wen jie,
 š' kchou fej š' wu jü jen jie,
 š' sin fej š' wu jü lü jie.

Interpunkčná partikula „jie“ je tu efektne využitá na vytvorenie finálnych rýmov v paralelných vetných konštrukciách Sün-c'ovej básnicko-filozofickej výpovede. Ďalšími interpunkčnými partikulami, ktoré v staročínskych literárnych textoch podmieňujú často básnický ráz intelektuálnej výpovede, sú napríklad interpunkčné partikule „i“, „chu“ i ďalšie.

Ale najväčšou zvláštnosťou literárnej čínštiny je jej syntax. Slovo-znak nemá v literárnej čínštine samo o sebe nijaké gramatické ukazovatele; až na pár gramatických partikúl, ktorých postavenie za či pred slovom vo vete pomáha bližšie určiť gramatický význam daného slova v danom postavení, sú gramatické významy slov určované iba ich postavením vo vete, čiže slovosledom. Táto skutočnosť podmieňuje vznik určitých fixných modelov vetných konštrukcií, v ktorých sa môžu zmeniť lexikálne obsahy jednotlivých vetných členov, no základná schéma vetnej skladby zostáva rovnaká. Autora textu v literárnej čínštine to núti dodržiavať určité pevné zákony vetnej syntaxe a pri rozvíjaní vetných členov

vo vete alebo pri priradovaní jednotlivých viet do väčších súvetí tým vznikajú paralelné vetné konštrukcie, ktoré majú rovnaké schémy vetných členov, len ich lexikálne obsahy sú rôzne. Všimnime si z tohto hľadiska ďalšiu ukážku z prvej kapitoly knihy Sün-c':

物類之起必有所始

榮辱之來必秉其德

Wu lej č' čchi , pi jou suo š',
žung žu č' laj , pi siang čchi te.

V slovenskom preklade:

Všetvorstva rody aby povstali, musia mať niečo, z čoho vôbec vzišli.

A v ľudskom srdci, aby vznikol cit cti a hanby, musí ono mať niečo, čo nazýva sa Cnosť!

Ako vidieť, v origináli tu majú obidve vety rovnaký slovosled a rovnaké vetné postavenie jednotlivých vetných členov, a to presne podľa syntaktických noriem literárnej čínštiny; z hľadiska noriem literárnej čínštiny na týchto vetných konštrukciách nie je teda nič výnimočné, básnické. No autorova výpoveď týmito paralelne postavenými vetnými konštrukciami rovnakých vetných schém nadobúda charakter básnickej výpovede: jednotlivé vety Sün-c'ovho súvetia majú rovnaký počet slabík a na rovnakom mieste totožné slová-slabiky, ktoré sú obidvom vetám spoločné, v tomto prípade gramatická partikula „č“ a modálne sloveso „pi“ — musieť).

Pochopiteľne, analyzovala som tu len tie najvypuklejšie zvláštnosti literárnej čínštiny, no myslím, že aj to postačí na to, aby sme si uvedomili zvláštnosť literárnej štruktúry textov napísaných v klasickej literárnej čínštine, a navyiac textov nie druhoradých literárnych a intelektuálnych kvalít.

Povinnosťou prekladateľa staročínskych konfuciánskych textov je teda nielen adekvátne pretlmočiť myšlienkové obsahy textov, ale do svojho prekladu dostať aj ich literárnu formu. Iste to nie je vec ľahká a jednoduchá. V podstate tu ide o jednu základnú požiadavku: aby sa obsah originálu pretlmočil myšlienkovo a filozoficky presne, no adekvátnym básnickým jazykom, ktorý by imitoval nielen formálnu štruktúru originálu, ale mal by i podobne rytmizovanú reč, s podobnými prirodzenými variáciami rytmov, prechodov do pasáží nerytmizovanej reči, s podobnými paralelnými konštrukciami fixovaných vetných schém, i podobnými občasnými, nielen finálnymi, ale aj iníciačnými rýmami; a to všetko v adekvátnej estetickej a literárnej hodnote prekladu, no tak, aby literárna štruktúra prekladu v jazyku prekladu nepôsobila násilne a nefunkčne. Ak si uvedomíme rozdiely medzi literárnou čínštinou a každým moderným európskym jazykom, znamená to, že máme do celkom

odlišného jazykového špecifika asimilovať literárnu štruktúru originálu tak, aby odpovedala literárnym normám jazyka prekladu a pritom ne-deformovala estetické a literárne hodnoty originálu a jeho literárnej formy.

Keď som začínala pracovať na slovenskom preklade staročínskych konfuciánskych textov, v prvom rade som bola postavená pred otázku proporcionality textu prekladu. Ako som už spomenula, klasická čínština je jazykom jednoslabičných slov, a teda text originálu je na počet slabík omnoho úspornejší, než môže byť text jeho európskeho prekladu. Ak napríklad autor originálu jednou štvorslabičnou stopou vyjadrí až štyri slová, prekladateľ na vyjadrenie toho istého množstva lexikálnych významov by potreboval prinajmenej tri až štyri štvorslabičné stopy. A s tým súvisí aj otázka viazania slabík do stôp v origináli, ktorá v preklade naráža na zásadnú prekážku. Zároveň viazanie slov-slabík do stôp, ktoré v origináli vyplýva viacmenej z povahy samotného jazyka, teda prirodzene, by v jazyku prekladu mohol pôsobiť umelo a násilne. Rozhodla som sa pre kompromis: neobmedzovať proporcionality prekladu počtom slabík originálu, a teda nepreberať z originálu viazanie slov do stôp, ale len funkciu tohto viazania: rytmizáciu reči. V preklade som túto rytmizáciu dosiahla vhodným striedaním prízvukných a neprízvukných slabík, bez obmedzovania ich počtu, a teda bez obmedzovania obsahu textu na úkor formy.

Nie menej komplikovaná bola aj otázka rýmov. V texte staročínskych konfuciánskych originálov rýmy poväčšine vyplývajú zo samej povahy literárnej čínštiny, mohlo by sa povedať, že nie sú zámerné. Tento princíp som sa usilovala zachovať aj v slovenskom preklade. Pri výbere slov som z množstva synonym vyberala vždy tie, ktoré mali v danom kontexte čo možno najväčšie hláskové zhody s ostatnými kľúčovými slovami tohto kontextu; tým sa podarilo niekedy vytvoriť ilúziu iniciálnych, finálnych či vnútroslabičných rýmov bez toho, aby som text úmyselne rýmovala.

Rýmové efekty, ktoré v origináli vznikli napríklad opakovaním interpunkčných partikul, vytváram v preklade inými štylistickými prostriedkami, napríklad prehodením slovosledu a presunutím na koniec riadku takeého vetného člena, ktorý sa vo všetkých paralelných vetách opakuje. Takýmto spôsobom prekladám aj spomenutý úryvok z prvej kapitoly Sün-c'ových *Esejí*:

A oko nezatúži vidieť, čo je nesprávne,
a ucho nezatúži počuť, čo je nesprávne,
a ústa nezatúžia vyrieť, čo je nesprávne,
a myseľ nezatúži myslieť, čo je nesprávne.

Vari jediné, čo sa dalo prebrať pomerne bezo zvyšku, boli paralelné vetné konštrukcie, a na tých spočíva hlavný dôraz literárnych zvlášť-

ností originálu. Tieto paralelné vetné konštrukcie, pokiaľ sa, to dá, dodržiavam analogicky aj v texte slovenského prekladu. Nezriedka sa nimi podarila dosiahnuť podobne pôsobivá štylistická štruktúra. Príkladom toho je malá ukážka z druhej kapitoly knihy Meng-c':

Niet človeka, ktorý by nemal v srdci zrnko súcitu,
niet človeka, ktorý by neznal, čo je rozhorčenie nad krivdou,
niet človeka, ktorý by nemal ani trochu úcty k druhému,
niet človeka, ktorý by neznal zmysel pre pravdu.

Prísne akceptovanie paralelných vetných konštrukcií pomáha často prekladateľovi odstraňovať i obsahové a lexikálne chyby prekladu, a to tak, že pri paralelných väzbách môže z jednej vetnej konštrukcie dedukovať gramatické významy rovnako postavených vetných členov ostatných vetných konštrukcií, a tým si ujasniť aj ich lexikálny zmysel. Toto pravidlo ušetrí často mnoho zbytočnej námahy.

Myslím, že určitou zvláštnosťou môjho prekladu oproti doterajším prekladom staročínskych konfuciánskych filozofických textov je aj formálne grafické členenie textu, ktoré má aj štylistický dosah. Vari najvýraznejšie sa to prejavuje u Sün-c'ových esejí. Toto grafické členenie vyplynulo z môjho chápania textu a považujem ho za správne. Ak sa tradične chápala Sün-c'ova esej ako jednoliaty súvislý text, ako ju doteraz chápu všetci západní prekladatelia, vyznieva nutne nelogicky a miestami i naivne. Takéto tradičné chápanie ochudobňuje Sün-c'ove filozofické eseje nielen o umelecké, ale predovšetkým o ich filozofické hodnoty.

Ako príklad uvediem dva najvýznamnejšie anglické preklady Sün-c'ovej sedemnástej eseje *O nebesiach*.

Prekladateľ a americký sinológ pôvodne čínskeho pôvodu, pán Wing-tsit Chan ju prekladá vo svojej publikácii *A Source Book in Chinese Philosophy* takto:

On Nature

Nature [T'ien, Heaven] operates with constant regularity. It does not exist for the sake of [sage-emperor] Yao nor does it cease to exist because of [wicked king] Chieh. Respond to it with peace and order, and good fortune will result. Respond to it with disorder, and disaster will follow. If the foundations of living [i. e. agriculture and sericulture] are strengthened and are economically used, then Nature cannot bring impoverishment. If people's nourishment is sufficient and their labor in keeping with the seasons, then nature cannot inflict sickness. If the Way is cultivated without deviation, then Nature cannot cause misfortune. Therefore flood and drought cannot cause a famine, extreme cold or heat cannot cause illness, and evil spiritual beings cannot cause misfortune. But if the foundations of living are neglected and used extra-

vagantly, then Nature cannot make the country rich. If there is meager nourishment and little work, then Nature cannot enable the people to be preserved. If people violate the Way and act foolishly, then Nature cannot give them good fortune. There will be famine before flood or drought approaches, there will be sickness before the thrust of extreme cold or heat, and there will be misfortune before the approach of evil spirits. What the (people in these circumstances) receive from the season (natural factors) is the same as people receive in a period of peace and order and yet the calamities are different from what prevails in the period of peace and order. This cannot be blamed on Heaven; this is how the Way works. Therefore one who understands the distinctive functions of Heaven and man may be called a perfect man. atď ...

V zmysle môjho chápania originálu a jeho grafického i logického členenia prekladám vyššie uvedenú Sün-c'ovu esej *O nebesiach* z klasickej čínštiny, prísne pritom dodržiavajúc jej paralelný literárny štýl, takto:

O nebesiach

Chod nebies je stály.

Ani Jao ho nemôže nachovať,

ani Tie ho nemôže zničiť!

Ak naň reaguješ správne, dostane sa ti šťastia osudu,

ak naň reaguješ nesprávne, dostane sa ti nešťastia osudu!

Ak sa statočne venuješ roľníctvu a priveľa si nenárokuješ,

nebesia ťa nemôžu urobiť chudobným,

ak máš správnu životosprávu a veľa sa pohybuješ,

nebesia ťa nemôžu navštíviť chorobami

a ak sleduješ Cestu T a o a neuhýbaš z nej,

nebesia ťa nemôžu zničiť pohromami.

Ani povodne ani suchá ti nespôsobia hlad,

ani mrazy ani horká ti nezapríčinia choroby,

ani zlé znamenia ti nevyslúžia nepriazne osudu!

Ak však zanedbávaš práce roľnícke a priveľa si nárokuješ,

nebesia ťa nemôžu urobiť bohatým,

ak nemáš správnu životosprávu a málo sa pohybuješ,

nebesia ti nemôžu zdravie udržať

a ak nesleduješ Cestu T a o a konáš neuvážene,

nebesia ti nemôžu pričariť šťastný osud.

Aj bez povodní a súch sa neubrániš hladu,

aj bez horúčav a mrazu neunikneš chorobám

a na nepriazeň osudu nebudeš potrebovať ani znamenia!

I keď sa obdobia poriadkov a zmätkov v podmienkach od seba nelíšia, miera pohrôm a nešťastí je v nich odlišná.

Z toho však neobviňujme nebesia. To zapríčinilo len

Iudské konanie!

Preto:

Len ten, kto pochopí funkciu človeka a funkciu nebies,
len ten sa môže nazvať „Dokonalým človekom“!

Podobne ako Wing-tsit Chan chápu Sün-c'ove filozofické eseje aj ďalší dvaja významní americkí sinológovia Burton Watson a Theodore de Bary, čoho dôkazom je napríklad anglický preklad vyššie uvedenej Sün-c'ovej eseje v zborníku *Sources of Chinese Tradition*, vydanom americkým vydavateľstvom Columbia University Press. V ich interpretácii esej pokračuje:

... To accomplish without exertion and to obtain without effort, this is what is meant by the office of Heaven. Therefore although the mind of the sage is deep, he will not deliberate on the Way of Heaven; although it is great, he will not pass any judgment upon it; although it is minute, he will not scrutinize it — this is what is meant by refraining from contesting with Heaven. Heaven has its seasons; earth has its resources; man has his government. This is how man is able to form a triad with Heaven and earth. If man should neglect his own part in this triad and put all his hope in Heaven and earth with which he forms the triad, he is making a grave mistake.

The fixed stars make their revolutions; the sun and moon alternately shine; the four seasons succeed one another; the yin and yang go through their great mutations; the wind and rain affect all things. The myriad things acquire their proper harmony and thus grow; each thing obtains its proper nourishment and thus attains its full maturity. We do not see the cause of these occurrences, but we do see their effects — we call it the efficacy of spirit. We all know the results achieved, but we do not know the invisible source — we call it the work of Heaven. It is only the sage that does not seek to know Heaven...

Na základe dôvodov, ktoré som tejto štúdii uviedla, som k prekladu vyššie citovaného úryvku Sün-c'ovej eseji *O nebesiach* z jej čínskeho klasického originálu pristupovala vo svojom slovenskom preklade, naopak, takto:

Vznikať bez toho, aby to niekto tvoril,
dosahovať bez toho, aby sa o to niekto usiloval,
— to je funkcia nebies.

Človek si nad tým hlavu neláme, čo ako by bol chápvavý,
nemárni na to svoje schopnosti, čo ako by bol šikovný,
a nevenuje tomu pozornosť, čo ako by bol nadšený!

A nazvime to „nemiešať sa do funkcie nebies“.
 Nebesia majú ročné obdobia,
 zem má svoje bohatstvá,
 človek má schopnosť rozumne konať.
 A nazvime to „zúčastňovať sa na chode nebies“.
 Preto:
 Chcieť zasahovať do funkcie nebies, no zrieť sa toho,
 čím sa možno na ich chode zúčastniť, je nerozumné!
 Planéty obieľajú jedna za druhou,
 slnko a mesiac sa striedajú v žiare,
 metamorfóza ročných období, tá nikdy neprestane,
 a jin a jang v tom tvoria Veľkú Zmenu.
 Vetry a dažde dúchajú a padajú,
 tvory sa rodia, rastú, semä prinášajú!
 Činnosti tieto oko naše nepostrehne, no dovidí ich výsledky.
 A nazvime to „duchom nebies“.
 Všetko sa vie v čo pretvoriť, hoc nezná viac než svoju
 podobu.
 A nazvime to „telom nebies“.
 Len Dokonalý Človek dokáže to pochopiť! ...

Moje chápanie i grafické členenie staročínskych konfuciánskych filozofických textov nemusí byť prijaté bez výhrad. Sama ho považujem len za prvý krok na ceste hľadania správneho výrazu pre dokonalý preklad staročínskych filozofických textov. Lenže ak nechceme i naďalej považovať klasickú čínsku filozofiu za „detinskú“ a nezrozumiteľnú, pre ktorej filozofickú reputáciu by bolo naozaj podľa Hegelovho názoru lepšie, keby radšej nebola vôbec preložená, nemôžeme sa už naďalej stavať k tejto problematike nevšímavo a považovať to z hľadiska svetovej filozofie za nepodstatný problém.

Čínska civilizácia v dejinách našej planéty zohrávala a možno ešte zohrá dôležité inšpiračné funkcie vo vývoji ľudských civilizácií na tejto Zemi a ako taká nemôže byť upodozrievaná z intelektuálnej naivity svojich svetonázorových filozofických hypotéz. A ak sa nám v európskych prekladoch jej pôvodných myšlienok ešte stále takou javí, sme povinní nestávať sa k tomu ľahostajne a hľadať príčiny jej možných deformácií. Lebo kritériá intelektuálnej náročnosti sú priamo úmerné výške ľudskej civilizácie, nuž a ak tento zákon platil a platí na západnej pologuli, musel platiť v dejinách jej vývoja aj na tej druhej strane našej planéty.